

PREDSTAVITEV ZBORNIKA »VOJNI UJETNIKI NA GORENJSKEM -1991«

Vir/avtor: Brane Virant, Damjan Renko

V soboto, dne 9. 10. 2021 je od 18.30 ure dalje, po zaključku občnega zbora PVD Sever – Gorenjska, v sejni dvorani št. 15 MO Kranj, potekala predstavitev ob izidu zbornika »»VOJNI UJETNIKI NA GORENJSKEM -1991«, avtorja Damjan Renka, katero sta izvedla Brane Virant kot moderator in avtor sam. Ob zaključku predstavitve je vsak udeleženec prejel tudi izvod zbornika z avtorjevim posvetilom: »Narod brez spomina nima prihodnosti!«

Dejanski potek predstavitve zbornika je v nadaljevanju v celoti razviden iz njihovih spodnjih tekstov (citat):

UVOD PREDSTAVITVE (moderator – Brane Virant):

»Spoštovane veteranke, spoštovani veterani, cenjeni gosti!

Dobil sem priložnost, ki jo bom z veseljem opravil, da sem uvodnik v predstavitev zbornika »VOJNI UJETNIKI NA GORENJSKEM – 1991«, avtorja Damjana Renka, našega spoštovanega člana.

Dovolite mi, da najprej povem nekaj skromnih besed o avtorju, skromnih zato, ker ne morem v tem omejenem časovnem okviru povedati o njem vsega, kar bi bilo primerno in potrebno. Torej, Damjan Renko je naš spoštovani dolgoletni član in ne samo to, je tudi ustanovni član našega Združenja nastalega leta 1994 v Novem mestu. Brez pretiravanja smem in moram reči, da je najbolj delaven v našem društvu, nosilec številnih odgovornih funkcij, v tem mandatu pa podpredsednik in še posebej zadolžen za področje zgodovinske dejavnosti, organizacijo spominskih slovesnosti ter druge naloge. Dejaven je tudi v okviru Zveze društev Sever, kjer je že ves čas obstoja Komisije za zgodovinsko dejavnost njen član, in kot tak med drugim pripravil pregled vseh postavljenih spominskih obeležij na Gorenjskem. Njegova vloga pri postavljanju teh obeležij in pri pripravah in vodenju drugih dogodkov, kot na primer različnih predavanj, predstavitev, prireditev, razstav, zbiranju in urejanju zgodovinskega arhiva, je neprecenljiva. Po potrebi je tudi praporščak, povezovalac programa, govornik, pisec scenarijev, in še in še bi lahko našteval. Je nosilec najvišjih priznanj Združenja Sever.

Njegova publicistična dejavnost je naravnost impozantna saj je rezultat zgolj zadnjega desetletja, zato jo bom navedel v telegrafskem stilu: je soavtor zbornika »OSAMOSVOJITEV NA GORENJSKEM 1989-1991«, 1. del«, avtor knjige »FRANC MRAK – POZABLJENI JUNAK«, soavtor knjige »SPOMINI NA OČETA ALOJZA DEŽMANA - BRANKA«. Sodeloval je tudi pri nastajanju zbornika z naslovom: »VLOGA TO GORENJSKE V PROCESU OSAMOSVAJANJA REPUBLIKE SLOVENIJE 1990 – 1991«. V drugi polovici 2019 pa se je lotil zbiranja gradiva in pisanja zadnjega zbornika, ki ga bo danes predstavil to je »VOJNI UJETNIKI NA GORENJSKEM – 1991«.

Kolega Renko se je vseh naštetih del lotil odgovorno, sistematsko in dosledno v skladu z načeli zgodovinopisja, kar je danes v našem prostoru prislovična redkost. Je perfekcionista kar dokazuje trud, ki ga je vložil v vsa svoja publicistična dela. Samo v ilustracijo, pri pisanju tega zbornika je opravil več deset intervjujev z različnimi pričevalci tudi z nekaterimi iz vrst agresorja, prebral in pregledal 12 publikacij, uporabil 8 pravnih virov, 20 spletnih virov, pregledal in upošteval 33 različnih dokumentov in v zbornik vključil spomine osmih akterjev pomembnih za vsebino zbornika, ki ga je obogatil z 68 fotografijami različnih avtorjev.

Publicistična dejavnost je nedvomno pomemben element pri ohranjanju vrednot slovenske osamosvojitve in seznanjanju, predvsem zunanje javnosti z demokratičnimi procesi, vlogo in aktivnostmi takratnih organov za notranje zadeve (ONZ) v obdobju pred in med osamosvojitveno vojno. Moč pisane besede je še vedno najprimernejša oblika ohranjanja zgodovinske resnice, z njo pa posredno in neposredno gojimo in utrjujemo domoljubna in uporniška izročila ter se zavzemamo za dvig domovinske zavesti in resnico, kar je danes v teh sprevrženih časih erozije družbenih vrednot še kako pomembno.

No, pa dovolj je mojega besedovanja, dovolite mi, da predam besedo avtorju zbornika, spoštovanemu kolegu Damjanu.«

PREDSTAVITEV ZBORNICA (Damjan Renko):

»Najprej prisrčen pozdrav vsem soustvarjalcem zbornika, vabljenim gostom in prisotnim veterankam ter veteranom tudi z moje strani. Ker nas priganja čas naj kar takoj preidem k bistvu stvari, kjer vam bom poskušal čim bolj jedrnato in nazorno orisati potek nastajanja zbornika s tematskim naslovom »VOJNI UJETNIKI NA GORENJSKEM – 1991«.

Prva ideja o nastanku tega zbornika se je porodila v drugi polovici leta 2019, ko se je komisija za zgodovinsko dejavnost pri Združenju Sever, v luči bližajočega obeležja 30. obletnice osamosvojitvene vojne, odločila za izvedbo projekta na temo »VOJNI UJETNIKI – 1991«, ki bi na državni ravni prvič publicistično ovrednotil in prikazal tudi aktivnosti takratne milice in drugih delavcev takratnih ONZ v zvezi z izvajanjem nalog s področja operativne obdelave vojnih ujetnikov iz vrst pripadnikov vojaškega in civilnega dela JLA, pripadnikov ZSNZ in delavcev ZCU.

V nadaljevanju smo bili v skladu z minulo prakso za nosilce projekta določeni vsi regijski člani komisije za zgodovinsko dejavnost, med njimi tudi moja malenkost, za vodjo projekta pa je bil določen naš član in veteranski kolega, nekdanji namestnik ministra za notranje zadeve, spec. Bogomil Brvar. Kot je to že običajno pri tovrstnih projektih, sem bil kot regijski član komisije zaradi časovne odmaknjenosti osamosvojitvenih dogodkov pri zbiranju in urejanju zgodovinskih virov več ali manj ves čas v stiski, ker se področja vojnih ujetnikov v osamosvojitveni vojni 1991 na regijski ravni vsaj do začetka tega projekta še nihče ni resno polotil. Struktura regijskega prispevka je tako postopno nastajala iz širokega nabora podatkov, ki sem jih pridobil iz publikacij, časopisov, nekaterih redkih dokumentov državnih organov, osebnih zapiskov in spominov posamičnih akterjev osamosvojitvenih dogodkov. Predvsem pri kronološkem opisovanju je bilo za nekatere pomembne dogodke teh podatkov največkrat premalo, za nekatere manj pomembne pa preveč. Že v začetni fazi nastajanja regijskega prispevka sem za pomoč zaprosil tudi nekatere od nekdanjih poklicnih veteranskih kolegov, ki bi o obravnavani tematiki kot takratni vodstveni delavci ali operativci v posameznih notranjih organizacijskih enotah nekdanje UNZ Kranj vedeli povedati kaj več, oziroma bi mi lahko pomagali, bodisi s svojimi spomini, morebitnimi pisnimi viri ali fotografijami. Žal so se moji prošnji odzvali le štirje nekdanji poklicni kolegi iz vrst takratne gorenjske milice oziroma veterani osamosvojitvene vojne, trije veteranski kolegi iz članic Pokrajinskega odbora ZVVS za Gorenjsko in pet oseb iz civilne sfere, kar je v primerjavi s skupnim številom udeležencev osamosvojitvene vojne na Gorenjskem iz vseh obrambnih struktur Gorenjske nedvomno naravnost porazen indikator erozije stanja družbenih vrednot na področju domovinske zavesti.

Ob vrednotenju prvega osnutka rokopisa v juniju 2020, v katerem smo člani komisije za zgodovinsko dejavnost pri Združenju Sever zbrali in obdelali materijo na regijski ravni, je prispevek našega društva vodja projekta ocenil kot zelo kakovostnega in ga kot takega ocenil kot primerne za izdajo samostojne publikacije v okviru društva. Upravni odbor društva je po okvirni predstavitvi vsebine podal enako oceno, oz. je pokazal interes za izdajo publikacije v obliki zbornika, s katerim bi ob obeležju 30. obletnice osamosvojitvene vojne za Slovenijo tudi na regijski ravni nedvomno dostojno predstavili osamosvojitveni prispevek miličnikov in drugih delavcev ONZ z operativnega območja nekdanje UNZ Kranj pri manipulaciji z vojnimi ujetniki in prebežniki iz vrst agresorskih enot takratne JLA, ZSNZ in ZCU (op.: zbornik »VOJNI UJETNIKI – 1991« je med tem že izšel 23. 6. 2021, predstavitev je bila izvedena v prostorih Muzeja policije na Kotnikovi 8, v Ljubljani).

Glede na vse navedeno sem po sili razmer – ob nastajanju zbornika o vojnih ujetnikih na območju celotne države – moral prevzeti še nehvaležno vlogo avtorja regijskega zbornika. Poleg omenjene neodzivnosti posameznih akterjev osamosvojitvene vojne smo avtorji prispevkov, ki v zadnjem desetletju proučujemo in vrednotimo osamosvojitvene procese ali dogajanja med osamosvojitveno vojno, v zadnjih letih v vedno večjih težavah tudi zaradi tega, ker moramo vedno najprej preveriti, ali posamičen zapis dejansko temelji na resničnih dogodkih in je torej primarni zgodovinski vir ali pa so posamezniki posredovali že sekundarno informacijo, ki pa je lahko prirejena. Zavedati se moramo namreč dejstva, da

je reinterpretacija posamičnega dogodka pogojena s človeškim spominom, ki zaradi večanja časovne distance postaja zelo izmuzljiva kategorija. Osebo sem si kot imperativ že v začetkih svojega tovrstnega publiciranja pred dobrim desetletjem zadal cilj, ki sledi misli ruskega pisatelja Leva Nikolajeviča Tolstoja: »Prava naslada ni v tem, da resnico najdeš, temveč da jo iščeš!« Seveda sem pri tem vedno v čim večji meri poskušal upoštevati tudi misel našega pokojnega pisatelja in aforista Žarka Petana: »Gola resnica ne more uspešno tekmovati z lažjo, oblečeno po najnovejši modi!«

Med nadaljnjim nastajanjem zbornika sem se trudil, da njegova vsebina ves čas poskuša upoštevati težnjo po nepristranskem opisovanju minulih osamosvojitvenih dogodkov s področja obravnave vojnih ujetnikov. V čim večji meri sem uporabljal podatke iz primarnih pisnih zgodovinskih virov. Podatke iz sekundarnih virov, tj. spominov posameznikov, pa sem navajal le kot dobrodošlo dopolnitev. Najboljši približek zgodovinski resnici je po mojem mnenju vedno le najmanjša mera dodajanja ali odzemanja le-te, kar pa na koncu vedno presoja le bralec. Prav iz teh razlogov sem se odločil, da v zbornik vključim tudi opise doživljanja osamosvojitvenih vojnih dogodkov, do zdaj izjemno redko omenjanih vojnih ujetnikov iz vrst obrambnih struktur Gorenjske in civilne sfere. Po do sedaj znanih podatkih so bili namreč med osamosvojitveno vojno 1991 na območju takratne UNZ Kranj oz. Gorenjske kot vojni ujetniki s strani agresorja zajeti tako pripadniki obrambnih struktur, kot tudi delavci različnih infrastrukturnih podjetij, ki so izvajali obrambne naloge ali pa civilne osebe, ki so se po naključju znašle na območjih vojnih dogodkov.

Vloga takratnega sestava slovenske milice pri procesiranju vojnih ujetnikov je bila v bistvu enaka vlogi današnje Policije. Območje, kjer je milica izvajala procesiranje vojnih ujetnikov, je moralo zagotavljati pogoje neprekinjenega delovanja do preklica. V skladu z mednarodnim vojnim pravom so namreč točno opredeljene definicije, kaj in kdo so vojni ujetniki, kakšen status imajo in način ravnanja z njimi. Določba 4. člena 3. Ženevske konvencije (ŽK) namreč varuje le zajeto vojaško osebje (op. avt.: tiste, ki so del oboroženih sil, vendar ne sodelujejo neposredno v spopadih), nekatere gverilce in določene civiliste. Ta zaščita velja od trenutka, ko je bila oseba zajeta in do njenega izpusta (repatriacija). Glavna določila citirane konvencije pa določajo, da vojni ujetniki ne smejo biti mučeni, imajo pravico do hrane in medicinske pomoči in da lahko izdajo le svoje ime, rojstni dan, vojaški čin in vojaško evidenčno številko, če ta obstaja. Status vojnega ujetnika pa ne zajema neoboroženih nebojnikov, ki so bili zajeti v času vojne, te namreč opredeljuje 4. ŽK.

Prostori za nastanitev vojnih ujetnikov so tako morali omogočati ločevanje vojnih ujetnikov glede na spol, položaj oziroma čin, nacionalnost itd. Ločevati je bilo treba ujetnike, ki so se predali sami in tiste, ki so bili zajeti v boju. Pri postopkih je bilo treba tudi paziti, da so se ločili ujetniki, ki so že bili v postopku procesiranja, in tisti, ki še niso bili. V nadaljevanju je moral biti vsak vojni ujetnik ob sprejemu v skladu z zmožnostmi tudi zdravstveno pregledan.

Po do zdaj znanih podatkih so se OSG, ki so izvajale procesiranje vojnih ujetnikov, kljub pomanjkanju takratnih materialnih in kadrovskega resursov, striktno držale določb 3. ŽK o zajetem vojaškem osebju in 4. ŽK o zaščiti civilnih oseb med vojno, česar pa vsekakor ne moremo trditi za nasprotno stran, tj. agresorsko Jugoslovansko ljudsko armado (JLA) in pripadnike ZSNZ. Zadnje zgovorno dokazujejo opisi posamičnih primerov zajetij delavcev takratne UNZ Kranj, pripadnikov enot takratnega 3. Pokrajinskega štaba teritorialne obrambe (3. PŠTO) Gorenjske in civilnih oseb pri opravljanju obrambnih nalog ter drugih civilnih oseb na območju Gorenjske, ki sem jih poskušal čim bolj nazorno opisati v 8. poglavju zbornika (op. avt: Vojni ujetniki JLA iz obrambnih in civilnih struktur Gorenjske).

Milica na območju UNZ Kranj tako ni neposredno sodelovala pri zaslišanjih vojnih ujetnikov ali prebežnikov, izvajala je pa pomoč specializiranim službam pri zbiranju obveščevalnih podatkov in pri varovanju dostopa do odvzetih predmetov in dokumentacije. Pripadniki milice so bili odgovorni za izvajanje varovanja in nadzora vojnih ujetnikov, pri čemer so morali biti pozorni na obnašanje vojnih ujetnikov, njihove medsebojne pogovore, združevanje v skupine in odzive vojnih ujetnikov med izvajanjem postopkov.

Iz do zdaj znanih podatkov je tako moč ugotoviti, da je bilo med osamosvojitveno vojno na teritoriju R. Slovenije formalno vzpostavljeno skupaj osem (8) začasnih zbirnih centrov za vojne ujetnike in

prebežnike iz vrst nekdanje JLA, njihova vloga pa je bila ocenjena kot izjemna. Vsi ti zbirni centri so namreč morali zagotoviti varnost vojnih ujetnikov ter ob upoštevanju določb mednarodne 3. ŽK o vojnih ujetnikih zagotoviti tudi ustrezne prostore, zdravstveno in drugo oskrbo.

Po do sedaj ugotovljenih podatkih sta med osamosvojitveno vojno na območju Gorenjske delovala dva formalna in dva neformalna zbirna centra za vojne ujetnike oz. prebežnike iz vrst JLA, ZSNZ in ZCU, ki so opisani v samostojnih poglavjih oz. podpoglavjih. Strukturo zbornika sem obdelal po sledečem zaporedju:

1. UVOD

2. RECENZIJA ZBORNIKA

3. ORGANIZACIJSKA STRUKTURA UPRAVE ZA NOTRANJE ZADEVE KRANJ

4. ORGANIZACIJSKA STRUKTURA JLA NA OBMOČJU GORENJSKE

5. KRONOLOGIJA DOGAJANJA NA OBMOČJU NEKDANJE UNZ KRANJ

6. KRONOLOGIJA DOGAJANJA SKOZI OČI KOMANDANTA 5. VOJAŠKEGA OBMOČJA JLA

7. ZBIRNI CENTRI ZA VOJNE UJETNIKE IN PREBEŽNIKE NA OBMOČJU GORENJSKE

7.1 Zbirni center za vojne ujetnike in prebežnike JLA na sejmišču v Kranju

7.1.1 Kronologija dogajanja na območju PPC Gorenjski sejem 27. 6. 1991 – 13. 7. 1991

7.1.2 Mag. Franc Ekar: Spomini na oblikovanje samostojne Slovenije

7.1.3 Ivan Demšar: Spomini na delovanje zbirnega centra v Kranju

7.1.4 Valko Oštir: Spomini na delovanje zbirnega centra v Kranju

7.1.5 Jože Ajdišek: Spomini na delovanje zbirnega centra v Kranju

7.1.6 Mirko Kunšič: Novinarski spomini na vojno za Slovenijo

7.2 Zbirni center za vojne ujetnike in prebežnike iz JLA v objektih Smučarskega centra Vogel

7.3 Pomožni zbirni center za vojne ujetnike in prebežnike JLA v objektu nekdanje podružnične osnovne šole Malenski Vrh

7.4 Pomožni zbirni center za prebežnike iz JLA v dijaškem domu Franja Klojčnika v Škofji Loki

8. VOJNI UJETNIKI JLA IZ OBRAMBNIH IN CIVILNIH STRUKTUR GORENJSKE

8.1 Zajetje pripadnikov milice in TO na območju mejnega prehoda Jezersko

8.2 Zajetje pripadnika TO in civilne osebe na območju mejnega prehoda Karavanke

8.2.1 Janez Koselj – Zgodba o mojem ujetništvu

8.2.2 Anton Dremelj – Ujet pri karavanškem predoru

8.3 Zajetje dveh uslužbencev podjetja Elektro Gorenjska

8.4 Zajetje dveh civilnih oseb na mejnem prehodu Korensko sedlo

8.5 Zajetje uslužbenca žage Belca

9. ZAKLJUČEK

10 UPORABLJENI VIRI IN LITERATURA

10.1 Publikacije (12)

10.2 Pravni viri (8)

10.3 Časopisi (1)

10.4 Spletni viri (20)

10.5 Spomini (8): Jože Ajdišek, Ivan Demšar, Mag. Franc Ekar, Janez Koselj, Mirko Kunšič, Valko Oštir, Damjan Renko, Brane Virant.

10.6 Dokumenti (33):

10.7 Avtorske fotografije (67): Maja Antonič (1), Fritz Eggenberger (7), Slavko Hočevar (7), mag. Rina Klinar (1), Mirko Kunšič (18), Aneta Lavtar (2), Zoran Petrovič (1), Damjan Renko (8), Tomaž Skale (1), Tone Stojko (3), Janez Sorli (2), neznani avtorji (7), spletni viri (9).

11. SEZNAM UPORABLJENIH KRATIC

12. SEZNAMI VOJNIH UJETNIKOV IZ VRST AKTIVNIH IN CIVILNIH PRIPADNIKOV JLA, ZVEZNEGA SEKRETARIATA ZA NOTRANJE ZADEVE IN ZVEZNE CARINSKE UPRAVE

- seznam UNZ Kranj o ujetih in prebeglih 352 osebah med 29. 6. 1991 in 4. 7. 1991 in
- seznam 3. PŠTO Gorenjske o zajetih in vdanih 281 osebah na Gorenjskem 7. 7. 1991 (osebni arhiv Vojko Damjan).

Ob zaključku predstavitve se danes na tem mestu tudi zahvaljujem vsem soustvarjalcem zbornika, ki so navedeni v kataložnem zapisu. Vsi našeti soustvarjalci so mi, oziroma so nam vsem, zaradi spoštovanja do zgodovinskega spomina pomagali pri rekonstrukciji dogodkov v osamosvojitvenem obdobju na operativnem območju nekdanje UNZ Kranj, ki se nanašajo na do zdaj več ali manj zamolčano tematiko vojnih ujetnikov. Vsekakor so tu na prvem mestu pisci tistih prispevkov, katerih vsebina bo bralcu odstrnila nekaj tančic o prelomnem obdobju, ko smo tudi Gorenjci med obrambno vojno svetu pokazali in dokazali, da smo sestavni del naroda, ki temelji na načelih miroljubnosti, sodelovanja in brez sovraštva. Seveda so tu še drugi, nič manj pomembni posamezniki, ki so pomagali pri nastajanju zbornika. Med njimi so vsekakor vsi tisti, ki so z dokumenti, fotografskim gradivom ali pa informacijami pripomogli k celovitejši in popolnejši vsebini.

Moja velika zahvala velja recenzentu dr. Bojanu Potočniku, lektorici dr. Sonji Čokl in oblikovalcu dipl. inž. el. Ladu Nikšiču, ki so s svojim strokovnim prispevkom v veliki meri pripomogli h kakovosti zbornika. Zahvaljujem se tudi svojemu nekdanjemu profesorju informatike, spec. Bogomilu Brvarju, ki ga danes žal ni skupaj z nami. Slednji je v meni vzbudil tisto raziskovalno iskro, zaradi katere sem se sploh lotil pisanja zbornika. Na koncu se moram zahvaliti tudi svoji ženi Barbari, ki mi je ob nastajanju pričujočega zbornika stala ob strani in me na svoj način kot vedno do sedaj spodbujala, da sem sploh vztrajal.

In čisto na koncu moja in pa tudi zahvala izdajatelja velja tudi vsem tistim, ki so finančno podprli izid te publikacije. Dovolite mi, da jih naštejem:

1. Občine: Bled, Bohinj, Cerklje na Gorenjskem, Gorje, Jesenice, Jezersko, MO Kranj, Kranjska Gora in Tržič
2. Podjetja:
 - White Wolf, varovanje, d.o.o., Letališka cesta 33, 1000 Ljubljana
 - KLEMM VAROVANJE, varnostne storitve d.o.o., Letališka cesta 33, 1000 Ljubljana
 - Elektro Gorenjska, d. d., Ulica Mirka Vadnova 3/a, 4000 Kranj
 - TOSIDOS d.o.o., Šlandrova 4B, 1231 Ljubljana – Črnuče
3. Organizacije, društva:
 - Zveza policijskih veteranskih društev Sever, Štefanova ulica 2, 1000 Ljubljana
 - PVD Sever – Gorenjska, Cesta Ste Marie Aux Mines 19, 4290 Tržič

Naj zaključim z mislijo, da si bodo tako kot vedno do sedaj, mnenje o publikaciji - zborniku ustvarili bralci sami. Sam upam, da bodo med njimi tudi bralci mlajših generacij, ki bodo v skladu z našim poslanstvom deležni osvežitve zgodovinskega spomina. V PVD Sever – Gorenjska bomo namreč poskrbeli, da bo večji del naklade zbornika razdeljen v mestne, občinske, osnovnošolske in srednješolske knjižnice širom Gorenjske. Če so morda še kakšna vprašanja vam bom poskušal nanje odgovoriti. Če vprašanj ni.....pa se vam zahvaljujem za potrpežljivost in hvala, ker ste prišli obujat spomine na čas, ko je naša domovina postala samostojna država.

Srečno Slovenija!«